

1. Γενική όψη του σπηλαίου "Καλαμάκια".

ΤΟ ΣΠΗΛΑΙΟ "ΚΑΛΑΜΑΚΙΑ" ΑΡΕΟΠΟΛΗΣ ΜΑΝΗΣ

Δρ Ανδρέας Ντάρλας

Αρχαιολόγος στην Εφορεία Παλαιoανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας

Το σπήλαιο "Καλαμάκια" βρίσκεται στη δυτική Μάνη, στην είσοδο του Όρμου του Οπύλου. Αποτελεί μέρος ενός μεγάλου συστήματος σπηλαίων που ανοίγονται στους ψηλούς γκρεμούς της δυτικής ακτής της Μάνης (εικ. 1). Όλα σχεδόν αυτά τα σπήλαια είχαν κατοικηθεί κατά την Παλαιολιθική εποχή, συνθέτοντας ένα σημαντικότατο σύνολο παλαιολιθικών θέσεων. Ενώ όμως, σήμερα, οι επιχώσεις των περισσότερων έχουν διαβρωθεί και "ξεπλυθεί", το σπήλαιο αυτό είναι από τα ελάχιστα που έχουν διατηρήσει όλη σχεδόν την επιχώσή τους, η οποία περιέχει άφθονα αρχαιολογικά κατάλοιπα. Συνεπώς το σπήλαιο αυτό αποτελεί, κατά κάποιον τρόπο, τον καλύτερα σωζόμενο μάρτυρα του σημαντικού αυτού συνόλου παλαιολιθικών θέσεων της Μάνης.

Η ανασκαφική έρευνα διευθύνεται από τον καθηγητή Henry de Lumley, διευθυντή του Museum National d'Histoire Naturelle του Παρισιού, και από τον υπογράφο.

2. Οστένα κατάλοιπα από τα "Καλαμάκια": δόντια αγριοκάτσικου, ελέφαντα, ρινόκερου και σαγόνες ελαφιών.

3. Λίθινα εργαλεία από τα "Καλαμάκια". Η λιθοτεχνία περιλαμβάνει τυπικά μουστέριον εργαλεία, κατασκευασμένα σε μεγάλα ποικίλια πετρωμάτων.

Το σπήλαιο δημιουργήθηκε σε κάποια πολύ παλαιά περίοδο (του Πλειοκαίνου ή των αρχών του Πλειστοκαίνου). Στις παγετώδεις και μεσοπαγετώδεις περιόδους του Πλειστοκαίνου μεταβαλλόταν διαδοχικά σε χερσαίο και υποθαλάσσιο, εξαιτίας της διακύμανσης της θαλάσσιας στάθμης. Στις παγετώδεις περιόδους, όταν η θαλάσσια στάθμη χαμηλώνε κατά πολλές δεκάδες μέτρα, το σπήλαιο γέμιζε από χερσαία ιζήματα καθώς και κατάλοιπα της ανθρώπινης δραστηριότητας, αφού χρησιμοποιε ως τόπος κατοικίας. Στις μεσοπαγετώδεις περιόδους η θάλασσα το κατέκλυζε και "ξέπλενε" τις προηγούμενες αποθέσεις.

Η επίχωση που περιέχει σήμερα το σπήλαιο, πάχος επτά μέτρων περίπου, αντιστοιχεί στον τελευταίο κύκλο μεσοπαγετώδους-παγετώδους περιόδου. Στη βάση έχουν αποθεθεί θαλάσσια ιζήματα, τα οποία αντιστοιχούν στην τελευταία άνοδο της θαλάσσιας στάθμης, πριν από 80.000 χρόνια περίπου (ισοτοπικό στάδιο 5a). Πάνω σ'αυτά έχουν αποθεθεί χερσαία ιζήματα της τελευταίας παγετώδους περιόδου.

Οι αποθέσεις οι οποίες περιέχουν αρχαιολογικά κατάλοιπα έχουν πάχος 4 μέτρα περίπου. Τα αρχαιολογικά κατάλοιπα εμφανίζονται, ήδη, στη βάση των χερσαίων αποθέσεων, μαρτυρώντας ότι το σπήλαιο κατοικήθηκε αμέσως μετά την αποχώρηση της θάλασσας (περίπου πριν από 75.000 - 80.000 χρόνια). Όλα τα αρχαιολογικά κατάλοιπα χρονολογούνται από τη Μέση

Παλαιολιθική. Πιο συγκεκριμένα, ήταν σε χρήση επί 40.000 σχεδόν χρόνια, αφού τα νεότερα αρχαιολογικά ευρήματα χρονολογούνται πριν από 40.000 χρόνια περίπου. Στη συνέχεια, δεν κατοικήθηκε πλέον, αφού ένας μεγάλος κώνος κορημάτων (σωρός από πέτρες) έφραξε τελείως την είσοδό του. Στο Ολόκαινο, όταν η θάλασσα ανέβηκε στη σημερινή της στάθμη, τα κύματα διέβρωσαν και "ξήλωσαν" τον κώνο των κορημάτων, αποκαλύπτοντας εκ νέου το σπήλαιο.

Σε όλη τη διάρκεια της περιόδου κατά την οποία το σπήλαιο ήταν σε χρήση, η θαλάσσια στάθμη βρισκόταν πολλές δεκάδες μέτρα πιο χαμηλά, αφήνοντας μια παραθαλάσσια κοιλάδα στο χώρο του σημερινού Όρμου του Ουτίλου. Το σπήλαιο, συνεπώς, βρισκόταν αρκετά ψηλά, μέσα σε απότομους γκρεμούς, απ' όπου δέσποζε σ'αυτή την κοιλάδα, συνιστώντας έτσι μια προνομιακή θέση εγκατάστασης για τους παλαιολιθικούς ανθρώπους της περιοχής.

Η ανασκαφή, η οποία άρχισε το 1993, αποσκοπεί όχι μόνο στη μελέτη της διαδοχής των στρωμάτων, αλλά κυρίως στη διάκριση των διαδοχικών εγκαταστάσεων και τη μελέτη των καταλοίπων της καθημέρας ζωής. Για το σκοπό αυτό εφαρμόζεται η μέθοδος της οριζόντιας ανασκαφής.

Ως τώρα έχουν διακριθεί και αποκαλυφτεί αρκετές επιφάνειες κατοίκησης, οι οποίες παρέχουν σημαντικές πληροφορίες για την οργάνωση του χώρου και τη διαδοχική χρήση του σπηλαίου.

Σημαντικό στοιχείο όλων σχεδόν αυτών των επιφανειών κατοίκησης ήταν η ύπαρξη εστίας, η οποία σε ορισμένες περιπτώσεις αποτελούνταν από πρόχειρη λίθινη κατασκευή, ενώ, σε άλλες, η φωτιά ήταν αναμμένη στο δάπεδο, δίχως καμία προηγούμενη διαμόρφωση. Αξίζει να αναφερθεί, επίσης, η ύπαρξη "κατασκευών", όπως ενός στρώματος λίθων (πιθανότατα ενός πρόχειρου λιθόστρωτου), στην άκρη του οποίου είχε κατασκευαστεί ένας "κύκλος" (ελαφρώς ακανόνιστος) από πέτρες, που ήταν τοποθετημένες με επιμέλεια ή μία πλάσι στην άλλη.

Τα οστέινα κατάλοιπα είναι άφθονα. Όλα σχεδόν είναι κατακεραματισμένα και, συχνά, καμένα. Η μελέτη αυτών των υπολειμμάτων τροφής μαρτυρεί ότι οι παλαιολιθικοί κάτοικοι του σπηλαίου κυνηγούσαν και έτρωγαν, σχεδόν αποκλειστικά, αγριοκάτσικα και ελάφια. Σπανιότατα είναι τα υπολείμματα άλλων ζώων, όπως αγριοχοιρών ή βοσειδίων, ενώ αξίζει να σημειωθεί η παρουσία ενός δοντιού ρινόκερου καθώς και ενός τμήματος από δόντι μικρού ελέφαντα (εικ. 2). Εκτός από τις πληροφορίες για τη διατροφή των παλαιολιθικών ανθρώπων, η σύνθεση της πανίδας μαρτυρεί ότι η περιοχή καλυπτόταν από δάσος.

Σημαντικές πληροφορίες για το περιβάλλον και τις κλιματικές συνθήκες παρέχουν επίσης και τα κατάλοιπα των μικρών σπονδυλιτών (τροκτικών, ερπετών κτλ.), τα οποία είναι πολυάριθμα μέσα στα στρώματα του σπηλαίου. Σύμφωνα με

αυτά, το κλίμα ήταν σχετικά ήπιο (αν ληφθεί υπόψη ότι πρόκειται για παγετώδη περίοδο), με σύντομες περιόδους επιδείνωσης.

Η λιθοτεχνία είναι καλής ποιότητας και ανήκει στο τυπικό Μουστερίο στάδιο. Σε γενικές γραμμές, τα προϊόντα της (φολίδες και εργαλεία) είναι σχετικά μικρών διαστάσεων. Περιλαμβάνει πολλές ράσπες, καθώς και αιχμές, καλής ποιότητας και σε σχήματα χαρακτηριστικά των τυπικών μουστερίων λιθοτεχνιών (εικ. 3). Οι άλλοι τύποι εργαλείων (οδοντωτά, εοσχές κτλ.) είναι αρκετά σπάνια. Η τεχνική Λεβαλλούα είναι παρούσα αλλά η συχνότητα των προϊόντων της είναι μέτρια.

Ως πρώτη ύλη για την κατασκευή των εργαλείων έχουν χρησιμοποιηθεί αρκετά πετρώματα, διαφορετικής ποιότητας και προέλευσης: πυριτόλιθο διαφόρων χρωμάτων (κυρίως μαύροι και γκρι), χαλαζίας, χαλαζιτης κτλ. Το πιο χαρακτηριστικό πετρώμα, όμως, που έχει χρησιμοποιηθεί ως πρώτη ύλη είναι ο πράσινος ανδαιστικός πυρίτης ή κροκαίτης λίθος (lapis iacedaemontius). Πρόκειται για ομοιογενές πετρώμα, πολύ καλής ποιότητας, πρόσφορο για την κατασκευή εργαλείων, το οποίο όμως προέρχεται από αρκετά μακριά, από την περιοχή του σημερινού Γυθείου (απόσταση 30 χιλιομέτρων περίπου). Κατά συνέπεια το πετρώμα αυτό μπορεί να χαρακτηριστεί ως "εξωτικό". Για το λόγο αυτό, έχει χρησιμοποιηθεί, σχεδόν αποκλειστικά, για την κατασκευή των καλύτερων εργαλείων καθώς και των προϊόντων της τεχνικής Λεβαλλούα.

Η λιθοτεχνία περιλαμβάνει ελάχιστα υποπροϊόντα των πρώτων σταδίων της κατεργασίας του λίθου, ενώ αντίθετα τα μικρά υποπροϊόντα της τελικής επεξεργασίας (retouches) είναι άφθονα. Είναι προφανές ότι τα πρώτα στάδια γίνονται κυρίως έξω από το σπήλαιο (πιθανότατα στην πηγή της πρώτης ύλης), και εδώ μεταφέρονταν φολίδες έτοιμες για την τελική επεξεργασία, καθώς και έτοιμα, διαμορφωμένα εργαλεία.

Σημείωση

1. Η ακριβής ονομασία του είναι: "η μεγάλη σπηλιά στα Καλαμάρια", αφού πρόκειται για το μεγαλύτερο από τα πολλά, μικρά σπήλαια που αναφέρονται στη θέση "στα Καλαμάρια". Η τελευταία ορεία του όρους της σε μια συστάδα από κολλήματα που υπέρχει εκεί.

The "Kalamakia" Cave of Areopolis in Mani

A. Darlas

The "Kalamakia" cave, on the west shore of Mani, exhibits significant deposits of the last Mesoglacal and Glacial period. The archaeological strata date from the first half of the last Mesoglacal period and belong to the Middle Palaeolithic. The discovery of successive layers of habitation supplied information about the "dwelling" habits of Palaeolithic man and the organization of space, while it also brought to light stone "structures". Almost all bone remains belong to wild goats and deers. The implements, mainly scrapers and points, are of good quality; they are made of a great variety of rocks, some of which had been brought from afar.

Βιβλιογραφία

- Darlas A. and Lumley H. de: "Palaeolithic research in Kalamakia cave (Areopolis, Peloponnese)", *Proceedings of the 1st International Conference "The Palaeolithic of Greece and Adjacent Areas"*, Ioannina, 6-8 Sept. 1984 (υπό δημοσίευση).
- Lumley H. de et Darlas A.: "Grotte de Kalamakia (Areopolis, Peloponnese)", *BCH* 118, 1994, 535-559.
- Lumley H. de et Darlas A.: "Fouilles de la grotte de Kalamakia (Areopolis, Peloponnese)", *BCH* 120, 1996 (υπό δημοσίευση).